

Tür: Araştırma Makalesi

Kabul Tarihi: 16 Ekim 2023

Gönderim Tarihi: 5 Eylül 2023

Yayımlanma Tarihi: 26.12.2023

Atıf Künyesi: Özdemirel, Seyfettin (2023), “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Benzetme Yoluyla Kurulmuş Bazı Organ ve Hastalık Adları”, **International Journal of Turkish Academic Studies (TURAS)**, C. 4, S. 2, s. 60-73.

“TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA BENZETME YOLUYLA KURULMUŞ BAZI ORGAN VE HASTALIK ADLARI”¹

Seyfettin ÖZDEMİREL²

10.54566/turas.1355317

ÖZ

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan ilk çalışmaların yabancı araştırmacılar tarafından yapıldığı, sonraki yıllarda ise Türk araştırmacıların bu alana yöneldiği bilinmektedir. Uzun yıllardır devam eden çalışmalar sayesinde bu alanda önemli ilerlemelerin kaydedildiği görülmektedir. Bu ilerlemeler; metin, sözlük, derleme, inceleme, söz varlığı, tasnif gibi çeşitli alanlarda gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın konusunu Türkiye Türkçesi ağızlarında benzetme yoluyla kurulmuş bazı organ ve hastalık adları oluşturmaktadır. Hastalıkların organlar üzerinde oluşması

¹ Bu çalışma tarafımızca hazırlanan “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Tıp Terimleri” adlı doktora tezinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

² Arş. Gör., Çağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, seyfettinozdemirel@cag.edu.tr, ORCID 0000-0001-9534-3601

sebebiyle bu çalışmada organ ve hastalık adlarının birlikte ele alınması gerekli görülmüştür. Çalışmanın amacı ise benzerlik kurularak oluşturulan bu ifadelerin tespit edilmesi, Türkiye Türkçesi ağızlarında benzetme yoluyla kurulmuş organ adları ve Türkiye Türkçesi ağızlarında benzetme yoluyla kurulmuş hastalık adları gibi başlıklar altında tasnif edilmesidir. Aynı zamanda bu ifadeler; ses bilgisi, şekil bilgisi ve anlam bilimi gibi açılardan da değerlendirilmiştir. Sonuç olarak benzerlik yoluyla oluşturulan bu kavramlara bakıldığında bazılarının Arapça, Farsça, Ermenice gibi dillerden Türk diline girdiği görülmektedir. Bazı ifadelerin argoda kullanıldığı, bazı ifadelerin ise doğrudan şekil benzerliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ağız, Benzerlik, Organ, Hastalık, Etimoloji.

THE NAMES OF SOME ORGANS AND DISEASES ESTABLISHED BY ANALOGY IN TURKISH DIALECTS

ABSTRACT

It is known that the first studies on Turkey Turkish dialects were made foreign researchers, and in the following years, Turkish researchers turned to this field. Thanks to the studies that have been going on for many years, it is seen that significant progress has been made in this field. These advances are made in various fields such as text, dictionary, compilation, analysis, vocabulary and classification. In this context, the subject of this study is the names of some organs and diseases established by analogy Turkish dialects. Since diseases are based on organ names, it was deemed necessary to consider organ and disease names together in this study. The aim of the study is to identify these expressions created by established similitudes and to classify them under headings such as organ names established by analogy in Turkish dialects and disease names established by analogy in Turkish dialects. At the same time, these expressions; It has also been evaluated in terms of phonetics, morphology and semantics. As a result, when we look at these concepts created through similarity, it is seen that some of them entered the Turkish language from languages such as Arabic, Persian and Armenian. It is understood that some expressions are used in slang, while some expressions arise directly from the similarity in shape.

Keywords: Dialect, Simile, Organ, Disease, Etymology.

GİRİŞ

Güncel Türkçe Sözlük'e bakıldığında *benzetme* sözcüğü için "1. Benzetmek işi; benzeti, tanzir. 2. Bir şeyin niteliğini anlatmak için o niteliği eksiksiz taşıyan bir şeyi örnek olarak gösterme

işi; benzeti, teşbih” tanımı yapılmaktadır (e-GTS 25.07.2023). Benzetme kavramı hakkında pek çok araştırmacının tanımı ve açıklaması mevcuttur³. Aksan, benzetme kavramını “*insanoğlunun anlatıma güç vermek amacıyla, birtakım nesnelere, kavramlar arasında gördüğü yakınlıklardan, benzerliklerden yararlanarak bunlarda birini anlatırken ötekini de anması eğilimidir*” şeklinde açıklar (2020: 187). Özçelik, benzetme kavramını kısaca “*bilinmeyen veya az bilineni, bilinen veya daha iyi bilinen ile anlatım yoludur*” şeklinde ifade eder (2004: 144).

Türkçenin en eski belgelerinden beri benzetme kavramının Türk dilinde varlığı bilinmektedir. Mesela Köktürk Yazıtları’nda geçen şu ifade önemlidir: *teŋri küç birtük üçün kaŋım kagan süsi böri teg ermiş yağısı koŋ teg ermiş ‘Tanrı güç verdiği için babam kağanın ordusu kurt gibi; düşmanları da koyun gibiymiş’*. Yine Uygur metinlerinde geçen *yıd yıpar teg “mis gibi”* ifadesi bugün dahi *mis gibi* biçiminde kullanılmaktadır (Aksan, 1990: 77).

Yukarıda bahsedilen örneklerin yanı sıra devam eden yüzyıllarda ortaya konmuş önemli metinlerimizde de bu tür örnekleri görmek mümkündür. Yine Kutadgu Bilig’de geçen şu örneğe göz atalım: *kişi kirmedik ilke kirse kalı kelin teg bolur er ağım teg tili ‘Kişi yabancı bir ülkeye girse gelin gibi olur, dili de dilsiz gibi’*. Aksan’ın da çalışmalarında ifade ettiği gibi Türkçenin farklı dönemlerine ait kaynaklara bakıldığında bu konuyla alakalı binlerce örnek verilebilir (1990: 78).

Bu çalışmada da Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilen benzetme yoluyla kurulmuş bazı organ ve hastalık adları üzerinde durulmuştur. Hastalıkların organlar ile bağlantılı olması, hastalıkların organlar üzerinde oluşması sebebiyle bu çalışmada organ ve hastalık adlarının bir arada değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Çalışmanın amacı bu ifadelerin tespit edilmesi ve çeşitli açılardan ele alınması üzerinedir. Bu ifadelerdeki benzetme ilgisi kısmen eklerle kurulmaya çalışılsa da bu konuda çoğunlukla renk, şekil, görünüm gibi unsurların etkili olduğu görülmektedir. Yine bu ifadeler oluşturulurken doğadaki bazı benzer nesnelere dayanılarak yapıldığı, nesnenin açıklayıcı bir durumu üzerinde durulduğu ve bazı bitkilerin kullanım şeklinin de etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma için “Türkiye Türkçesi Ağızları” ifadesinin kullanılması tespit edilen terimlerin sadece Derleme Sözlüğü’nden değil çeşitli yöreler üzerine yapılmış çalışmalardan da yararlanıldığını göstermektedir. Bu bağlamda Derleme Sözlüğü (DS) ile birlikte pek çok kaynak taranmış ve *benzerlik* ifade eden terimler çalışmaya dâhil edilmiştir. Tespit edilen ifadelerin hangi kaynaktan alındığı da sözcüğün yanında parantez içinde belirtilmiştir. Aynı zamanda taranan bu kaynaklara da çalışmanın son kısmında değinilmiştir.

³ Bkz. Doğan Aksan (2017), Anlambilim-Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi; Şahru Ufuk Piltin (2015), Çağdaş Türk Edebiyatında Yeni Bir Benzetme Kategorisi: Ritmik Benzetmeler; Zeynel Kıran-Ayşe Kıran (2006), Dilbilime Giriş.

1.1. Türkiye Türkçesi Ağızlarında Benzetme Yoluyla Kurulmuş Organ Adları

acuk: Dişilik organı. (DS I, 55)

<T. aç-(ı)k: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki.

Açık sözcüğünün *acuk* biçiminde de kullanıldığı bilinmektedir (e-TS 24.07.2023). Eski Türkçede *açuk* biçiminde görülen sözcük “açılmış olan, kapalı durumda olmayan” anlamında kullanılmaktadır (Çağbayır, 2007: 98; Tietze, 2016a: 240). Buradaki anlamdan da hareket ederek ağızlarda böyle bir anlam kazanmış olmalıdır. *Aç-* fiil köküne *-(I)k* fiilden isim yapım eki getirilerek kurulmuştur.

agım: Ayak tarağının üst tarafındaki çıkıntı, tümsek. (DS I, 76)

<T. ag-(ı)m: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki.

Ağ- fiili Eski Türkçede “yükselmek, kalkmak, yukarı çıkmak” anlamlarında kullanılmaktadır (Caferoğlu, 2021: 7; Wilkens, 2021: 16). Yine kelime DLT’de “bir defada tırmanılabilecek (yer)” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 542) anlamında görülmektedir. Sözcük, *āğ-* “tırmanmak” fiiline *-(I)m* eki getirilerek isimleştirilmiştir ve “ayağın üstündeki tümsek yer” şeklinde tanımlanmaktadır (Ayverdi, 2010: 16; Gülensoy, 2007: 53).

ağzı aşı(ğ): Kadın tenasül organı, ferç. (DS I, 117)

<T. ağzı-z+ı aş-ak+ı: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki, 3. tekil kişi iyelik eki + Fiil kökü, fiilden isim yapım eki, 3. tekil kişi iyelik eki.

Aktunç tarafından eski bir deyim olarak nitelenen *ağzı aşı(ğ)* ifadesi “dişilik organı, vulva” olarak argoda da kullanılmaktadır (1998: 31).

bitik: Kadınların cinsiyet organı. (DS II, 671)

<T. büt-ık: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki.

Eski Türkçede bir *büt-* fiili bulunmaktadır. Bu fiil “bitişmek, yapışmak, kaynaşmak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Tietze’ye göre ağızlarda kullanılan bu *bitik* sözcüğü *büt-* fiil köküne fiilden sıfat yapan *-(ı)k* eki getirilerek kurulmuştur (2016a: 690).

çevlik: Kalın bağırsak. (DS III, 1154)

<T. çev(i)r-(i)k: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki.

Çevlik kavramının *çevrik* biçiminde kullanıldığı düşünülmektedir (Tietze 2016b: 199). İşte bu *çevlik* sözcüğü, *çevir-* fiiline *-(I)k* fiilden isim yapım eki getirilerek kurulmuştur. *Çevlik* sözcüğü yine TS’de de “çevre, etraf, civar; girdap” anlamlarında görülmektedir (e-TS 24.07.2023). *Dönmek*, *çevirmek*, *girdap* gibi anlamlarda kullanılan *çev(i)r-ık* sözcüğü ağızlarda *kalın bağırsak* anlamı kazanmıştır.

daşsak: Erkeklik bezi, haya. (DS IV, 1377)

<T. taş+(a)k: İsim kökü, isimden isim yapım eki (küçültme eki).

Taşak sözcüğünün *taş+* isim kökünden *+(A)k* küçültme ekiyle kurulduğu açıktır. Kelimenin benzetme yoluyla kurulduğu düşünülmektedir (Eren, 2020: 499; Gülensoy, 2007: 866; Tietze, 2016b: 320). Türkmen, bu organın Türk insanı tarafından küçük bir taş olarak algılandığını ve bu sebeple “küçük taş” anlamına gelen *taşak* adı verildiğini belirtir (2006: 106). Gülensoy’a göre ise sözcüğün taş “taş, kaya” ile ilgisi bulunmamaktadır. Eren’in “küçük taş” olarak etimolojini verdiği ifadeyi anlamsal açıdan uygun bulmamaktadır (2007: 866).

döndürme: Kalın bağırsak. (DS IV, 1582)

<T. dön-dür-me: Fiil kökü, fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki), fiilden isim yapım eki.

Bağırsağın yapısı ile *dön-* fiili arasında bağlantı kurulduğu anlaşılmaktadır. *Çevlik* (<*çevrik*) sözcüğündeki durum *döndürme* kavramında da kendini göstermektedir.

fındık: Erkeklik bezi. (DS V, 1853)

<Ar. funduk. (Devellioğlu, 2021: 310)

Fındık kelimesinin ağızlarda *erkeklik bezi* gibi bir anlam kazanması benzetme yoluyla oluştuğunu düşünmekteyiz.

hortum: Yemek borusu. (DS VII, 2414)

<Ar. hurtûm: Genellikle plastikten uzun ve esnek boru. (e-GTS 24.07.2023)

kızıl önlük: Gırtlak, yemek borusu. (DS VIII, 2866)

<T. kız-ıl ümgük: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki + İsim kökü.

Kız- fiil kökünden *-(ı)l* fiilden isim yapım ekiyle isimleştiği düşünülmektedir (Clason, 1972: 683; Çağbayır, 2007: 2659; Gülensoy, 2007: 524). Bu sözcük aynı zamanda *kız+* ismine de dayandırılmaktadır (Gabain, 1995: 47; Türkmen, 2006: 78-79).

Yemek borusunun kırmızı renkte olduğu ve bu terimin oluşmasında da rengin büyük bir rol oynadığı görülmektedir (Türkmen, 2006: 79).

öñgol: Erkeklik organı. (DS IX, 3339)

<T. ön kol: İsim kökü + İsim kökü.

Ön ve *kol* sözcükleriyle kurulduğu, daha çok argo bir ifade olarak kullanıldığı görülmektedir.

toppuh: Topuk. (DS X, 3964)

<T. *to-p+(u)k: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki, isimden isim yapım eki.

Topuk sözcüğünün kökü unutulmuş bir fiil olan **to-* ifadesine dayanır. Daha sonra **to-* fiiline getirilen *-p* ile *top* sözcüğü oluşturulmuş ve yuvarlağımsı nesnelere genel adı olmuştur. Bunun üzerine organ isimleri yapmakta kullanılan *+(u)k* eki ile *top* gibi bir organ olan *topuk* sözcüğü türetilmiştir (Akar, 2020: 262).

yumuk: Çene. (DS XI, 4317)

<T. yum-(u)k: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki.

Yumuk kelimesi *yumulmuş*, *kapanmış* gibi *durmuş*; *tombul* gibi anlamlara sahiptir (Ayverdi, 2010: 1366; Gülensoy, 2007: 1176). *Yum-* fiil kökünden *-(u)k* fiilden isim yapım ekiyle kurulmuştur.

1.2. Türkiye Türkçesi Ağzlarında Benzetme Yoluyla Kurulmuş Hastalık Adları

ak basmak: Gözlere beyaz leke inmek, boz inmek. (DS I, 142)

<T. ak bas-mak: İsim kökü + Fiil kökü, fiilden isim yapım eki (matar).

Ak ifadesi DS'de "göz bebeğine inen beyaz leke, boz" anlamında kullanılmaktadır (DS I, 135). *Bas-* fiilinin de burada "kaplamak" anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Ağzılarda, gözleri beyaz lekenin kaplaması "ak basmak" olarak tanımlanmıştır.

almacık: Kadınlara hamilelik döneminde kırk gün boyunca elma yememeleri ve yerlerse vücudunda çıkacak olan bir bezeye verilen isim. (BMİK)

<T. elma+cık: İsim kökü, isimden isim yapım eki (küçültme).

Elma isim köküne *+Cık* küçültme ekinin getirilmesiyle kurulmuş bir ifadedir. "Çok küçük elma" anlamında kullanılan *elmacık* kavramı ile vücudun herhangi bir yerinde çıkan yuvarlak şişkinliğe ad olmuş *beze* sözcüğü arasında bir bağlantı kurulduğu açıktır.

bakırbasma: Vücudun yer yer kızarmasıyla beliren bir hastalık; dizlerden aşağıda çıkan yara. (DS II, 494)

<T. bakır+bas-ma: İsim kökü + Fiil kökü, fiilden isim yapım eki.

Ak basmak sözcüğüne benzer bir ifadenin kullanıldığını görmekteyiz. Burada da *bakır bas-* sözcüğüyle vücudun çeşitli yerlerinde *bakır* renginde kızarıklıkların olduğu anlaşılmaktadır.

bulgur püskürtmesi: Bir çıban. (DS II, 788)

<T. bur-gu-l püs+kür-t-me+si: Fiil kökü, fiilden fiil yapım eki, fiilden isim yapım eki + İsim kökü (yansıma ses), isimden fiil yapım eki, fiilden fiil yapım eki, fiilden isim yapım eki, 3. tekil kişi iyelik eki.

Bulgur ve *çıban* kavramları arasında bir bağlantının kurulduğu açıktır. *Bulgur büyüklüğünde, biçiminde* bir çıbanın varlığından söz edilmektedir.

çengel: Kambur. (KırYA)

<Far. Çengel. (Devellioğlu, 2012: 175)

Türkçede kullanılan *çengel* sözcüğü Farsça *çengâl* sözcüğüne dayanmaktadır. Bu ifadenin sözlükteki anlamı ise “bir yere takılmaya, geçirilmeye yarayan eğri ve ucu sivri demir” olarak görülmektedir (Eren, 2020: 105). Bu kavramın ağızlarda *kambur* anlamı kazanması nesnenin eğriliğinden kaynaklanmış olmalıdır.

dambırılış **bişmek:** (**dambıra gibi şişmek**) Çok yiyip içmekten hazımsızlık çekip şişkinlik olması. (KMİA)

<Ar. tanbûra (Şemsettin Sami, 2019: 1176) T. kip+i şiş-mek: İsim kökü + İsim kökü, 3. tekil kişi iyelik eki + Fiil kökü, fiilden isim yapım eki (matar).

Arapça *tanbûra*, Türkçe *gibi* ve *şiş-* ifadeleriyle kurulmuş bir kavramdır. *Dambıra gibi şişmek* biçiminde de kullanıldığı görülmektedir.

darı püskürmesi: Vücutta alerjiden dolayı ortaya çıkan kırmızı kabarcıklar. (SYAÖ)

<T. tarı-g püs+kür-me+si: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki + İsim kökü (yansıma), isimden fiil yapım eki, fiilden isim yapım eki, 3. tekil kişi iyelik eki.

Bulgur püskürtmesi kavramına benzer bir durumdan bahsedilmektedir. Krş. *bulgur püskürtmesi*.

değirme: Deri üzerinde yuvarlak şekilde olan yara, egzema. (DS IV, 1401)

<T. teğir-me: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki.

Değirmi, *değirme*, *teğirmi* gibi biçimlerde görülen sözcük Eski Türkçeden beri varlığını sürdürmektedir. EUTS'ye bakıldığında *tägirmi* şeklinde görülen sözcük “değirmi, yuvarlak, çevre, daire” gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Caferoğlu, 2021: 231; Clauson, 1972: 486; Wilkens, 2021: 689).

Deri üzerindeki yaranın *yuvarlak* şeklinde olması sebebiyle hastalık bu isimle anılmış olmalıdır.

döngez: (**dönükgöz**) Şaşı. (DS IV, 1585)

<T. dön-(ü)k *kö-z: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki + Fiil kökü, fiilden isim yapım eki.

Şaşı ifadesi “gözleri aynı doğrultuya bakmayan (kimse); aynı doğrultuya bakmayan göz” (Ayverdi, 2010: 1156; Çağbayır, 2007: 4438; Gülensoy, 2007: 840) anlamlarında kullanılmaktadır. *Dönük göz* ifadesi ile de *gözün bir tarafa çevrilmiş, dönmüş, döndürülmüş* olması anlatılmaktadır.

duman: Katarakt. (DS IV, 1602)

<T. tu-man: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki.

Eski Türkçede *tu-* “yasaklamak, tıkmak, engel olmak” fiili bulunmaktadır (Wilkens, 2021: 752). İşte bu *tu-* fiiline *-mAn* fiilden isim yapım eki getirilerek *tuman* sözcüğü oluşturulmuştur (Gülensoy, 2007: 932; Korkmaz, 2019: 163). *Dumanın* beyazlığı ve her yeri kaplaması ile katarakt hastalığında göze inen beyaz leke, perde arasında bağlantı kurulmuştur.

dumanlanmak: Göze beyaz perde inmek. (DS IV, 1602)

<T. tu-man+lan-mak: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki, isimden fiil yapım eki, fiilden isim yapım eki (matar).

Kelimenin açıklaması için bkz. **duman**.

düğüm: Deride çıkan et parçası gibi yuvarlak ve sert şekilli siğillere verilen ad. (İKDSK)

<T. tüğ-(ü)m: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki.

Sözcük, < *düğ-* “bağlamak, düğümlemek” + *-(U)m* biçiminde tahlil edilmektedir. *Düğ-* fiilinin eskiden beri kullanıldığı görülmektedir. Sözcük aynı zamanda Kâşgarlı’da *tüg-* “bağlamak, düğümlemek” biçiminde saklanmaktadır (Çağbayır, 2007: 1321; Eren, 2020: 155; Gülensoy, 2007: 310).

düğürçük: Sivilce. (DS IV, 1625)

<T. töğ-ü+r+cük: Fiil kökü, fiilden isim yapım eki, isimden isim yapım eki, isimden isim yapım eki (küçültme).

Düğü sözcüğü “ince bulgur” anlamında kullanılmaktadır. Sözcüğün *tög-* kökünden geldiği açıktır (Gülensoy, 2007: 311; Eren, 2020: 155).

Düğü “ince bulgur” sözcüğü ile *sivilce* sözcüğü arasında bir bağlantının kurulduğu görülmektedir.

kara papağ: Mısır bitkisinde üstünde siyahımsı kabarcıklar biçiminde beliren bir hastalık. (DS VIII, 2652)

<T. kara papağ: İsim kökü + İsim kökü.

Eren’in sözlüğünde *papak* sözcüğü “Azerbaycan ve Kafkasya’da giyilen kuzu, derisinden veya yününden yapılan, uzun tüylü başlık” olarak tanımlanmaktadır (Çağbayır, 2007: 3768; Eren, 2020: 409). Tespit edilen sözcüğün anlamına bakıldığında ise bitkinin üstündeki kara lekelerden bahsedildiği anlaşılmaktadır.

Mısırın üstündeki bu siyah leke ve kabarcıklar “kara papak”a benzetilmiş olmalıdır.

küpleme: Karında su birikmesi nedeniyle olan ve şişmeyle beliren hastalık. (DS VIII, 3041)

<T. küp+leme: İsim kökü, isimden isim yapım eki.

Küp “küp, topraktan kavanoz veya sürahi” sözcüğü Eski Türkçeden beri kullanılan bir ifadedir (Clauson, 1972: 689; Wilkens 2021: 443). *Küpleme* ifadesi ise *küp+* isim kökü üzerine *+lAmA* isimden isim yapım eki getirilerek kurulmuştur (Güzel, 2015: 160). Sürahi veya kabın geniş bir yapıya sahip olması ile karnın su dolup şişmesi bağdaştırılmıştır.

püsü daşşâ': Koltuk altında çıkan irinli çıban. (OİA)

<T. pisi+k taş+(a)k+rı: İsim kökü (yansıma), isimden isim yapım eki + İsim kökü, isimden isim yapım eki, 3. tekil kişi iyelik eki.

Pisi (*pisik*, *püsük*) sözcüğü Tarama Sözlüğü'nde “kedi” (e-TS 24.07.2023) olarak tanımlanmaktadır. GTS'de de “çocuk dilinde kedi” (e-GTS 24.07.2023) olarak geçmektedir. Gülensoy da çocuk dilinde *pisi* ve *pisi pisi* ifadelerinin “kedi” anlamında kullanıldığına değinir (2007: 697).

Pisik taşığı (<*püsü daşşâ'*) teriminde görülen *çıban* ile *kedi taşığı* arasında bir benzerlik kurulduğu anlaşılmaktadır.

tel: Tel adı verilen ve tele benzeyen sarı sarmaşığın, bitkinin gövdesini veya dalını sıkarak onun kurummasına neden olmasıdır. (HASV)

<Erm. tel. (Eren, 2020: 504; Tietze, 2019b: 134)

“Türlü metallerden yapılan ince ip, kırıış” anlamında kullanılan Ermenice *tel* sözcüğü (Eren, 2020: 504) ağzılarda bitkilerde görülen bir hastalık anlamı kazanmıştır. *Tele benzeyen* bir sarmaşığın bitkiyi sararak kurutması üzerine bu ifadeye *tel* adı verilmiş olmalıdır.

tüpleme: Karında su birikerek şişme yapan bir çeşit hastalık. (DS X, 4012)

<T. tüp+leme: İsim kökü, isimden isim yapım eki.

Tüp+ yansıma ismi üzerine *+lAmA* isimden isim yapım eki getirilerek kurulmuştur. *Tüp* ile *şişkinlik* arasında bağlantı kurulduğu görülmektedir. *krş. küpleme*.

SONUÇ

Tespit edilen ifadelerin en önemli özellikleri renk, biçim ve görünüm gibi unsurları bünyesinde barındırmasıdır: bakırbasma, çevlik, değirmi, döndürme, döngez, duman...

Yabancı kökenli kelimelerin bu tür terimleri türetmede kullanıldığı görülmektedir: *Çengel*, *fındık*, *tânbura*, *tel*...

Aynı zamanda *+(U)k*, *+CUk* gibi küçültme eklerinin kullanıldığı da görülmektedir: *Almacuk*, *düğürçük*, *topuk*...

Eşya-nesne ilişkisi sayesinde de çeşitli ifadelerin yeni anlamlar kazanarak ortaya çıktığı görülmektedir: *Çengel*, *hortum*, *küp(leme)*, *tânbura*, *tel*, *tüp(leme)*...

Bazı ifadelerin de Türk argosunda kullanıldığı tespit edilmiştir: bıtık, daşşak, öñgol...

Türkiye Türkçesi ağızlarında benzetme yoluyla kurulmuş organ adlarına bakıldığında alıntı ifadelerin Arapça'dan alındığı ve çoğunlukla Türkçe ifadelerin bulunduğu görülmektedir. Bu ifadelerin pek çoğunun biçimsel açıdan bir benzerlik sonucu kurulduğu anlaşılmaktadır (bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Türkiye Türkçesi Ağızlarında Benzetme Yoluyla Kurulmuş Bazı Organ Adları

	Türkçe	Alıntı	Renk	Biçim
acuk	+			+
agım	+			+
ağzı aşı(ğı):	+			+
bıtık	+			+
çevlik	+			+
daşşak	+			+
döndürme	+			+
fındık		+ (<Ar. funduk)		+
hortum		+ (<Ar. hurtûm)		+
kızıl önlük	+		+	
öñgol	+			+
toppuh	+			+

Türkiye Türkçesi ağızlarında benzetme yoluyla kurulmuş hastalık adlarına bakıldığında alıntı ifadelerin Arapça, Farsça ve Ermeniceden alındığı görülmektedir. Hastalığın gerçekleştiği sırada insan üzerindeki etkisi, belirtileri, vücutta oluşturduğu görüntü etkili olmuştur (bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Türkiye Türkçesi Ağızlarında Benzetme Yoluyla Kurulmuş Bazı Hastalık Adları

	Türkçe	Alıntı	Renk	Biçim
ak basmak	+		+	
almacuk	+			+
bakırbasma	+		+	
bulgur püskürtmesi	+			+
çengel		+ (<Far. çengel)		+
çevlik	+			+
dambır ^v bil şişmek	+	+ (<Ar. tanbûra)		+
	(gibi şiş-)			
darı püskürmesi	+			+
değirme	+			+
döngöz (dönükgöz)	+			+
duman	+		+	
dumanlanmak	+		+	
düğüm	+			+
düğürçük	+			+
kara papağ	+		+	+
küpleme	+			+
öngöl	+			+
püsü daşşā ¹	+			+
tel		+ (<Erm. tel)		+
tüpleme	+			+

Kısaltmalar

Ar. Arapça

bkz. Bakınız

DS Derleme Sözlüğü

Erm. Ermenice

EUTS Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

GTS Güncel Türkçe Sözlük

krş. Karşılaştırınız

T. Türkçe

TS Tarama Sözlüğü

Taranan Eserler ve Kısaltmaları

- BMİK- YILDIZÖZ, Rabia (2017), “Bartın Merkez İlçe ve Köyleri Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)”, **Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bartın.
- DS- Türk Dil Kurumu. (1993), **Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü C. I-XII (2. Baskı)**, TDK Yayınları, Ankara.
- HASV- ARSLAN, Meryem (2021). “Honaz Ağzı’nda Geleneksel Türkçe Bitki Hastalıklarıyla İlgili Söz Varlığı”, **Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 4(11), s. 1-18.
- İKDSK- TUĞLUK, Mehmet Emin (2021), “İlyas Köyünden (Diyarbakır-Çüngüş) Derleme Sözlüğü’ne Katkılar”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 27, s. 145-157.
- KırYA- GÜNŞEN, Ahmet (2019), **Kırşehir ve Yöresi Ağzıları**, TDK Yayınları, Ankara.
- KMİA-BAYRAKTAR, Fatma Sibel (2000), “Kayseri Merkez İlçe Ağzı”, **Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edirne.
- OİA- GÖK, Murat (2018), “Osmaniye İli Ağzıları ve Söz Varlığı”, **Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri.
- SYAÖ- ÖZKAN, İbrahim (2001), “Sandıklı ve Yöresi Ağız Özellikleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Afyonkarahisar.
- VMKA-GÖKÇUR, Engin (2006), “Van ve Merkez Köyleri Ağzıları”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

KAYNAKÇA

- Akar, Ali (2020), **Düşünen Türkçe**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Aksan, Doğan (1990), **Türkçenin Gücü-Türk Dilinin Zenginliklerine Tanıklar**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aksan, Doğan (2020), **Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim**, TDK Yayınları, Ankara.
- Aktunç, Hulki (1998), **Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Arslan, Meryem (2021). “Honaz Ağzı’nda Geleneksel Türkçe Bitki Hastalıklarıyla İlgili Söz Varlığı”, **Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 4(11), s. 1-18.

- Ayverdi, İlhan (2010), **Kubbealtı Lugatı-Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Seçil Ofset, İstanbul.
- Bayraktar, Fatma Sibel (2000), “Kayseri Merkez İlçe Ağızı”, **Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edirne.
- Caferoğlu, Ahmet (2021), **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara.
- Clauson, Sir Gerard (1972), **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford Yayınları, İngiltere.
- Devellioğlu, Ferit (2012), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Ercilasun, Ahmet Bican ve Akkoyunlu, Ziyat (2014), **Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk**, TDK Yayınları, Ankara.
- Eren, Hasan (2020), (Haz. Şükrü Halûk Akalın) **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara.
- Gabain, Annemaria von (1995), **Eski Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara.
- Gök, Murat (2018), “Osmaniye İli Ağızları ve Söz Varlığı”, **Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri.
- Gökçur, Engin (2006), “Van ve Merkez Köyleri Ağızları”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.
- Gülensoy, Tuncer (2007), **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara.
- Günşen, Ahmet (2019), **Kırşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep (2019), **Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi**, TDK Yayınları, Ankara.
- Özçelik, Sadettin (2004), “Türkiye Türkçesinde Benzetme-Benzerlik Kavramları ve Bu Kavramları Sağlayan Ekler Üzerine”. **İlmî Araştırmalar**, 17, s. 143-154.
- Özkan, İbrahim (2001), “Sandıklı ve Yöresi Ağız Özellikleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Afyonkarahisar.
- Şemseddin Sami (2019), (Haz. Paşa Yavuzarslan) **Kamus-ı Türkî**, TDK Yayınları, Ankara.
- Tietze, Andreas (2016a), **Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati (A-B)**, TÜBA, Ankara.

- Tietze, Andreas (2016b), **Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati (C-E)**, TÜBA, Ankara.
- Tietze, Andreas (2019a), **Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati (S-Ş)**, TÜBA, Ankara.
- Tietze, Andreas (2019b), **Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati (T-V)**, TÜBA, Ankara.
- Tuğluk, Mehmet Emin (2021), “İlyas Köyünden (Diyarbakır-Çüngüş) Derleme Sözlüğü’ne Katkılar”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 27, s. 145-157.
- Türk Dil Kurumu. (1993), **Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü C. I-XII (2. Baskı)**, TDK Yayınları, Ankara.
- Türkmen, Seyfullah (2006), “Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri”, **Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale.
- Wilkens, Jens (2021), **Handwörterbuch des Altuigurischen (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch) Eski Uygurcanın El Sözlüğü (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)**, Göttingen Akademi.
- Yıldızöz, Rabia (2017), “Bartın Merkez İlçe ve Köyleri Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)”, **Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bartın.

Elektronik Kaynaklar

GTS, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 24.07.2023/25.07.2023.

TS, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 24.07.2023.